

Свастика — великодній знак на українських писанках.

Сьогодні в нас мабуть мало хто не знає, що свастика є символом націонал-соціалістичної Німеччини. Але з певністю ще менше є таких, яким було б відомо, що свастика з непаганьтих часів є нашим українським знаком, що ним українці й досі прикрашають свої писанки — що цей знак вони, правдоподібно, перші стали визнати у східній Європі, а вже від них він поширився й на Захід.

Чому свастику між різними знаками наш нарід уживає власне на писанках? Відповідь буде ясна, коли розглянути, яке значення мають писанки і що символізує собою свастика.

Писанка — взагалі яйце, а тим більше — яйце пофарбоване й помальоване всякими знаками — символами, є знаком сонця. Курчі яйця, що несуть у собі зародок соняшної птиці когута (півня) у східних народів старовинної культури було відавна символом бога сонця, що всьому живому дає початок і життя — все оживляє. А півень — вогняний птах (у нас і досі кажуть: «пустити червоного півня», то є підпалити), бо ж він своїм співом віщує прихід життєдайного вогню — сонця.

Писанки тепер уживаються серед християнських слов'янських народів, але ще не так давно вони існували в нехристиянських персів і старовинних римлян. Вони — самі поганський символ сонця, несуть на собі й прикрася, що символізують собою сонце, а серед них у першу чергу — знак сонця свастику.

Що таке «свастика»? («Свастика» по українському в народній мові: «лозаний хрест», «гачкований хрест», «млинчик»).

Само слово походження дуже давнього. В санскритській мові слово «сваті» значить щастя. Сам знак уявляє собою рівнорамний гачкуватий хрест,

що складається ніби з чотирьох грецьких літер Г (по грецьки літера зветься «гамма», звідки латинська назва знаку «крукс гаммата» — гаммований хрест), зложенних своїми гілками і звернених у правий чи лівий бік. Первісно то були чотири людські ноги чи руки, що виходять із одного осередку.

Цей знак від дуже давніх часів уживали браміністи і буддисти в Індії, Китаю, Японії на прикрахах і в письмі, як знак привіту та побажання добробуту і щастя. Зі сходу він перейшов на захід («крукс ансата» — загнугий хрест). Його знайдено в західній Африці, на тропічних річках, на старовинних грецьких і сирійських монетах, в Італії на півночі (передісторична посуда тощо). У християнські часи він зустрічається на мальованих у катакомбах, тощо. Як християнський знак він зберіг своє стародавнє поганське значення — послання благодати і спасення.

Але, крім побажання щастя, свастика у давніх народів була ще й символом — ознакою сонячного божества, як джерела життя і всякої благодати. Стародавні поганські символи сонця показують, як знак сонця зв'язаний і ступенно переходить у знак свастики.

В яких же часах знак свастики прийшов в Україну? Як думають наші вчені, у нас він є дуже давнього походження і зв'язаний з культом сонця та його ритуалом.

Перекажемо коротенько думки про те одного з найбільшніх авторитетів у тій справі, відомого нашого археолога й етнографа проф. В. Щербаківського.

Писанка є приваженістю одного з наших стародавніх свят у цілці свят соняшних — власне Великодня. Що Великдень є нашим святом ще дохристиянських часів, на те вказує саме його українське найменування: свята «великого дня», коли день стає більший від ночі. (Характеристично, що в других християнських народів назву взято жидівську — «Пасха», або, як у деяких слов'янських

народів — «велика ніч»: «велика ніч»). До цього соняшних свят, що перейшли до нас від часів поганських належать: Калита (на Андрія), Коляда (Різдва Христове), Водохреща, Мясніці, Великдень і Купала. Кожен з тих свят має і свої видимі предмети соняшного культу. Великдень — найскрапівший з них — крашене яйце — крашанку, або писанку — символ життєдайного сонця, прикрашений різними його емблемами, а втім числі і знаком побажання добробуту і щастя — свастикою.

Цікаво, в деяких краях України, от як на Полтавщині, в поточній народній мові слово «яйце» взагалі не вживається, а замість нього говорять «крашанка». — Прим. В. А.).

У м'ясиці дівчата прив'язують парубкам колодки. Колодку, або стрічку, якою вона прив'язана, парубок не сміє знімати, аж поки на Великдень дівчина, що прив'язала йому колодку, не подарує йому писанки «на щастя», а також — як талісман, бо писанка є ще з давніх часів «апотропейною» (грецьке слово — буквально значить «відворіт» — річ, що відвертає якесь лихо, а чи злого духа) від грому та від хороб.

В яким вигляді свастика виступає на наших писанках?

Вона прибрала різні форми геометричного, рослинного і звіринного орнаменту, що несуть різні народні назви, але основна форма свастики все лишається і виглядає серед усіх тих варіантів. Отже форми геометричні несуть нпр. такі назви: хресті лозані, драпачки, вінчики, вістрічки, косий, ложки і т. д. Рослинні виноград, шешевки, жоржини, хвітки, лелія, листа, огірочки, сливки і т. п. Звіринні: лалки (гусачі, качачі, курчачі), волоні очі, роги (волоні, баранячі), качачі шийні, п'явки, гусинь, зозульчини чобітки, павуки і т. п.

Як давно завивалися у нас писанки? Коли їх занузувати з культом сонця, то віку їх коло трьох з половиною тисяч літ.

Проф. В. Щербаківський думає, що культ сонця

в Європі з'явився в кінці бронзової доби — найлегше пропустити з XV віку до Христа.

Тоді в Україні жив досить культурний і хліборобський народ. Той культ в Україну перейшов через Чорне море з Мезопотамії і Малої Азії. В такому разі культ сонця і соняшного птаха — когута, разом із відповідними містеріями і писанковою символікою, з'явився насамперед в Україні і вже з неї поволі поширювався на Захід. Тому годі уподібити, що символи соняшного культу, а в тім числі і свастика є самостійним втвором германського і тільки германського народу, як це робить гурт німецьких гакенкройцаристів. (По німецьки свастика зветься «Гакенкройц»).

Той факт, що український народ у цілій своїй масі зберіг і досі свої традиції і навіть таке давнє мистецтво старої високої культури, можна пояснити лиш одним: що він від самого початку сидів на тім самім місці і був мало досяганий впливом нових протилежних культур — впливом несхідних. Тому й сам він зберіг свою расову чистоту від скільки небудь значної домішки чужих елементів.

Сьогодні його старозавдану культуру приналежності собі різні народи що мають політичну силу і власну державну організацію і тим самим мають спроможність охороняти і розвивати свою власну культуру. А, щоб убити в українцях навіть саму свідомість їх власної й високої культури, їх винародовлюється ріжними способами і самий народ розселюється по рівних землях. В той спосіб і з тої причини над Дніпром зникли і на наших очах зникають безцінні скарби нашої релігійної культури, а в тім числі й великодні писанки.

Та, поки в народі ще його власна традиція та її творчість, обов'язком наших учених є збирати їх і передати ту спадщину наших батьків бодай у наукових розвідках — грядучим поколінням.

¹⁾ Вадим Щербаківський: «Основні елементи орнаменталістики українських писанок та їх походження». Прага, 1926.